

DE STOTER: VLAAMS EN ENGELS

Willy Geets

De stoter is een intrigerende volksnaam gegeven aan een klinkende munt, die door de eeuwen heen ook is blijven bestaan als rekenmunt en die tevens de Nederlandse taal verrijkt heeft met tal van uitdrukkingen. Ook etymologisch beschouwd boeit deze munt; het zal echter blijken dat de herkomst van de naamgeving verdwijnt in de nevelen der tijden.

Betekenis

Zoekend naar de betekenis van “stoter”, of zoals vroeger gespeld “stooter”, komt men snel terecht bij het “*Middelnederlandsch woordenboek*” van E. Verwijs en J. Verdam uit 1912. Op pagina 2245 onder het lemma “*stoter (stooter, stotre)*” vindt men meerdere betekenissen: een stamper, een dolk of ponjaard, vals haar, naam van muntstukken van verschillende waarde. Verwijs en Verdam gaan uitgebreid in op uitdrukkingen i.v.m. de stoter uit de 16de en 17de eeuw, voornamelijk gebruikt in de Noordelijke Nederlanden.

Zij baseerden zich o.a. op het monumentale werk van Cornelius Kiliaan *Etymologicum Teutonicae Lingae: sive Dictionarium Teutonico Latinum*, gepubliceerd in 1599 te Antwerpen. Kiliaan vermeldt onder “*Stooter*”: *tetrobolus: nummus argenteus duobus stuferis & medio aestimatus* of vrij vertaald “vier groten: zilveren munt geschat op twee en een halve stuivers”.

Het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (WNT) vermeldt onder het lemma “*stooter*”, o.a. volgende betekenissen: iemand die of dier dat stoot of pleegt te stoten, een zaak die stoot of waarmee men stoot, een stoot, stomp of duw, een schoorpaal inzonderheid in een hopveld, en als naam van een geldstuk ter waarde van twee en een halve stuiver. WNT stelt bij deze laatste betekenis: “*De naam zal wel aan een beeldenaar ontleend zijn, verg. het synoniem vierijzer. Hier en daar nog bekend als rekenmunt*” (sic). Dat de volksnaam “stoter” aan een beeldenaar ontleend zou zijn wordt verderop in dit artikel grotendeels ontkracht.

Tot hier de betekenissen beschreven in de conventionele woordenboeken. Zij zijn echter alle onvolledig en een dieper onderzoek in de zuivere numismatische bronnen brengt ons tot een betere beschrijving van het numismatische begrip “stoter”.

Op zoek naar de oorsprong

J.J. Grolle heeft in zijn werk *Numismatische linguïstiek* een aanzet gegeven tot een beschrijving waarin alle semantische velden van belang worden opgesomd. Hij stelt, onder het lemma “stoter”: “uit w.w. *stoten*, *ablaut van stuiken (zie stuiver) = afsteken, instempelen (zie stik)*, *dus afgesneden en gestempeld stuk, eenheid als onderdeel van een groter geheel, i.c. 1/20 deel; bv. van de daalder, zgn. daalderstoter; Mdl. daelderstoter, munt van 1½ stuiver of 3 groot; meer algemeen 1/20 deel van de reaal of 1/20 rijksdaalder; munt à 2½ stuiver; benaming voor de Engelse groot à 4 pence, Engelse stoetere, tot 1488 à 4 groot, daarna à 6 groot Vlaams; volksetymologisch afgeleid van het vuurijzer in de beeldenaar van de dubbele stuiver; waarmee men vuur sloeg (stootte)”. Zijn beschrijving van de stoter is volledig maar heeft het nadeel een ongestructureerde opsomming te bieden van alle deelaspecten. Bovendien kan Grolle de stelling, dat stoter zou afgeleid zijn van het vuurijzer waarmee men vuur sloeg of stootte, niet hard maken op basis van geschreven bronnen.*

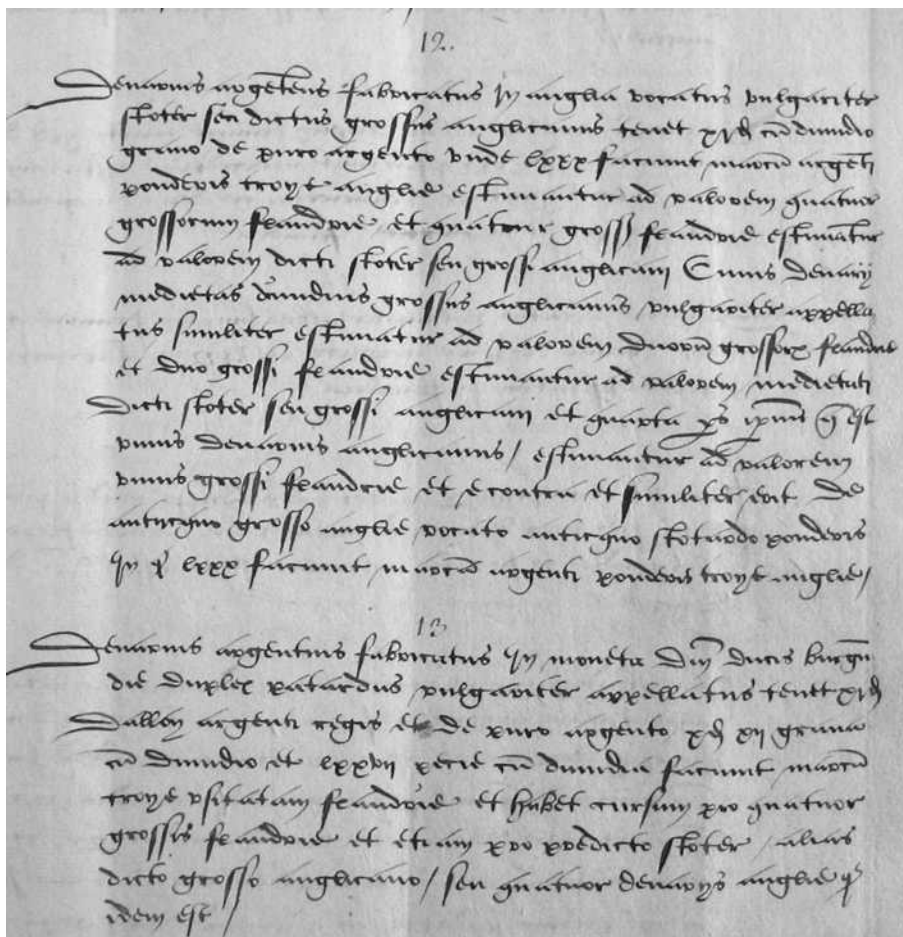
Het gebruik van de benaming stoter in de Zuidelijke Nederlanden als een onderdeel van een groter geheel m.n. 1/20 van een Filipsdaalder is 16de-eeuws (zie verder de beschrijving van 1/20 ECU van Filips II, geslagen vanaf 1571) en 1/8 van een florijn is 17de-eeuws (zie verder de beschrijving van 1/8 gulden van Albrecht en Isabella), terwijl de ware roots van het Nederlandse woord “stoter” teruggaan naar de 15de eeuw. Hier ligt de oudste bronvermelding en ontstaat ook het duidelijke verband met de Engelse groat. Dit verband is gedocumenteerd in de monetaire overeenkomst van augustus 1469 afgesloten te Brugge, onderhandeld in opdracht van, aan de ene zijde, Karel de Stoute, graaf van Vlaanderen en hertog van Brabant en, aan de andere zijde, Edward IV, koning van Engeland en schoonbroer van Karel de Stoute¹. Volgens deze monetaire conventie zou de Engelse groat, op het vasteland gemeenzaam genaamd de stoter, vrij mogen circuleren in de Bourgondische bezittingen (met een tegenwaarde van 4 Vlaamse groten) en de dubbele stuiver van Karel de Stoute zou vrij mogen circuleren in Engeland. Andere gouden en zilveren munten waren eveneens het voorwerp van uitwisseling en aanvaarde koersen in beide landen; deze munten vallen echter buiten het bestek van dit artikel.

De Brabantse dubbele stuiver van Karel de Stoute is bekend onder de referentie de Witte 503 en Van Gelder & Hoc 23-1 en de Vlaamse dubbele stuiver onder de referentie Van Gelder & Hoc 23-2 en Deschamps de Pas plaat IV, 60. Deze dubbele stuiver, resp. geslagen te Leuven en te Brugge, wordt verder in dit artikel afgebeeld en beschreven.

Een uittreksel uit de Latijnse tekst van de monetaire conventie uit 1469 (zie ARA, Rekenkamer, register 1158) meldt onder item 12 en 13:

---

¹ De alliantie tussen Edward IV en Karel de Stoute kaderde in een poging om gemeenschappelijk de Franse koning te bestrijden. Karel de Stoute was gehuwd met Margareta van York, de zus van Edward IV. Echter in 1475 koos Edward IV openlijk het kamp van de Franse koning tegen het Bourgondische huis. Tussen 1474 en 1477 liet Karel de Stoute een totaal nieuw munttype slaan, te Antwerpen en Brugge, waaronder eveneens een dubbele stuiver, maar genaamd “dubbel vuurijzer”. Dit dubbel vuurijzer – in waarde gedevalueerd t.o.v. van de vorige emissie – komt niet in aanmerking voor de equivalentie met de Engelse groat of stoter en valt volledig buiten deze beschouwingen.

Getranscribeerd luidt de tekst van de eerste zin van item 12 i.v.m. de Engelse groat als volgt:

“*Denarius argenteus fabricatus in Anglia vocatus vulgariter stoter, seu dictus grossus anglicanus, tenet XI d. cum dimidio grano de pura argenteo, unde LXXX faciunt marquam argenti ponderis Traye Anglie, estimantur ad valorem quatuor grossorum Flandrie, et quatuor grossi Flandrie estimantur ad valorem dicti stoter seu grossi anglicani. Cujus ...*” (zie bijlage “*Tractatus regis Anglie cum illustrissimo principi Karolo Burgundie duci in facto monetario, anno Domini XIII° LXIX*” aan de Witte, “*Conférence monétaire ...*”).

Vrij vertaald is de beschrijving van de Engelse groat of stoter dus als volgt: zilveren munt geslagen in Engeland, genaamd Engelse groat (= groot), houdende XI deniers $\frac{1}{2}$ zuiver zilver en met als sneede 80 in het Troois mark zoals gebruikelijk in Engeland, en met een geschatte waarde van 4 Vlaamse groten.

De monetaire conventie kaderde in een groter geheel van onderhandelingen die daarnaast zowel een commercieel aspect als een militair aspect omvatte. Het bleek echter

vlug dat commerciële en militaire onderhandelingen vastliepen doordat in Engeland de positie van Edward IV compleet werd ondergraven. Hij was namelijk op dat ogenblik volledig in handen² van Richard Neville, de Earl van Warwick.

Alleen op gebied van de muntslag en de gemeenschappelijke munt waren de onderhandelingen succesvol. Hoewel deze conventie nooit werd geratificeerd, werd ze toch in toepassing gebracht. De aanwezigheid van de dubbele stuivers van Karel de Stoute in talrijke Engelse muntschatten bewijzen dit. Peter Spufford gaat dieper in op deze problematiek in zijn artikel "*Burgundian double patards in late medieval England*".

De aanwezigheid van groats, geslagen te Calais, in muntschatten van de Lage Landen wordt behandeld in "*Calais and its mint: part one*" door P. Spufford, p. 171 e.v., in "*Coinage in the Low Countries 880-1500*", uitgegeven door N.J. Mayhew.

De Stoter: een volksnaam

Dat de stoter een volksnaam is en geen officiële naam bewijzen de vorstelijke ordonnanties i.v.m. de muntslag die op geen enkel ogenblik het begrip 'stoter' hanteren. De ordonnanties hanteren begrippen zoals $\frac{1}{8}$ florijn of $\frac{1}{20}$ daalder. De naam 'stoter' komt echter veelvuldig voor in tarieven en muntmeesterrekeningen.

E. van Gelder heeft in zijn artikel "*Nederlandse munttarieven 1474-1499*" een systematisch overzicht gemaakt van munttarieven uit deze periode; hierin werd, op regelmatige basis, de stoter vermeld onder de namen: "*die stooters oude en nuwe*", "*die Henricus en Eduwardus stooters*", "*die Coelsche stooters*", "*die stooters van Engellant*". De *Henricus*-stoter dagtekt uit de regering van Hendrik VI (1422-1461); de *Eduwardus*-stoter dateert van de regeerperiode van Edward IV (1461-1483).

Van Gelder preciseert op pagina 63, onder de afbeelding van een groat van Richard II (1377-1399), dat met stoter bedoeld wordt "*de al eerder geslagen, maar in 1412 in gewicht verlaagde Engelse groats van 4 pennies, in 1465 onder Edward IV opnieuw verzwaakt*". Dit wijst er op dat de stoter als Nederlandse naam voor de groats mogelijk reeds zou bestaan hebben ten tijde van Edward I (1272-1307). Bewijzen hiervan zijn mij niet bekend.

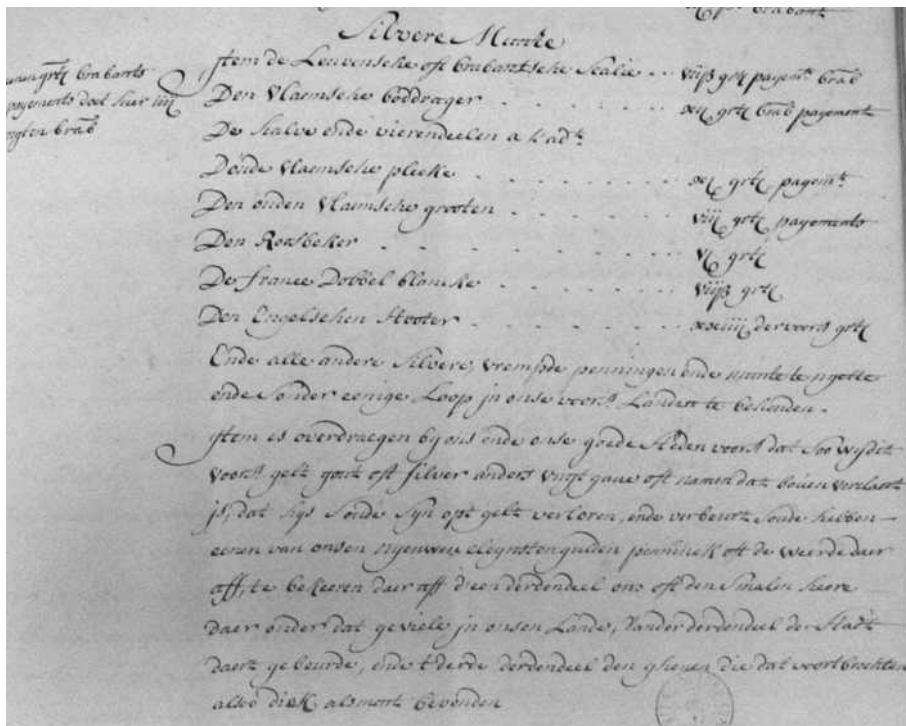
De tarieven van 1474-1499 (zie van Gelder) vermelden voor de groat in 1474 een waarde van 2,375 stuiver; in 1478 van 2,75 stuiver, in 1481 van 3 stuiver, in 1485 van 2,75 (*Henricus*-stoter) en 2,5 (*Eduwardus*-stoter) stuiver, in 1487 van 3 stuiver, in 1488 van 3,5 stuiver, in 1489 van 5,5 stuiver.

In het boek van Nijssen en Van Laere "*Klinkende munt – Muntvaluaties en muntordonnanties in Sint Truiden 1437-1552*" wordt, in het deel 2 "*Analytische Index*", de stoter eveneens gedefinieerd et met voorbeelden van de groat ondersteund. Uit de muntvaluaties van deel 1 blijkt dat men in die tijd niet erg lette op de schrijfwijze waarbij de stoter meermaals werd beschreven als "stoeter", zowel in het Nederlands als in het Frans.

² Op 26 juli 1469 brak er een gewelddadige strijd uit tussen de legers van de Earl van Warwick en die van koning Edward IV. Deze slag staat bekend als de "battle of Edgecote Moor". Een groot deel van de strijdmacht van Edward IV werd verslagen en hijzelf werd gevangen gezet in Olney. Enige tijd later werd hij weer vrijgelaten onder druk van de adel.

In zijn artikel “*Muntnamen in de Nederlanden*” toont E. van Gelder eveneens “de nieuwe Engelse stoter met het platte aangezicht” van Hendrik VIII.

Een voorbeeld van een verwijzing naar de “Engelse stoter”, uit een tariefbepaling van Antoon van Bourgondië van XX December 1409, wordt hierna getoond (ARA, Rekenkamer, Administratieve dossiers 64).

Onder de titel van “*Silvere Munte*” staat op de 8ste lijn: “*Den Engelschen Stoter ... xxiiij denwoers grote*”.

De oudste vermelding in de Nederlandse taal van een verwijzing naar de “stoter” die ik kon terugvinden gaat terug tot 1395, in een ordonnantie van hertog Albrecht van Beieren, graaf van Holland en Zeeland, waarin hij gewag maakt, onder de titel van “Roerende vanden paymente”, van “Engelse stoters vier grote” (zie Grolle J.J., “*De muntslag van de graven van Holland ...*”, deel II, document 28). In voetnoot 57 legt Grolle uit dat het hier gaat over de Engelse groot van Richard II (1377-1399).

De naam stoter bestond dus reeds lang vóór het populaire, Bourgondische vuurijzer uit het gulden vlies zijn intrede deed in 1430 en daarna veelvuldig op munten verscheen.

Aldus wordt de correcte omschrijving van de stoter: een **Nederlandse** volksnaam voor een **Engelse** zilveren munt zijnde 1/3 shilling, in het Engels geheten de groot en die in 1469 een waarde vertegenwoordigde van 4 Vlaamse groten, maar die in onze contreien, in de late 14de eeuw, reeds bekend was onder de naam “stoter”.

Karakteristiek aan de groat is dat het gekroonde koningshoofd aanzien (en face) wordt afgebeeld met de titels in het randschrift. Een groat of stoter van Hendrik VI, geslagen te Calais, wordt verder afgebeeld en uitvoerig beschreven evenals een groat van Edward IV, geslagen te Londen. De beeldenaar van een dergelijke stoter vertoont dus geen enkel verband met een vuurijzer waarmee men vuur “stootte”, zoals het WNT en Grolle beweren.

Ook de dubbele stuiver van Karel de Stoute, waaraan de stoter was gekoppeld, vertoont nauwelijks een vuurijzer: alleen de in Brugge geslagen dubbele stuiver heeft in het omschrift van de keerzijde een vuurijzer op het einde van de tekst (zie afbeelding). De voorzijde toont het hertogelijk schild in het volle veld; de keerzijde is voorzien van een gebloemd kruis met centraal, ofwel de lelie (Brugge), ofwel het leeuwje (Leuven). De munt draagt geen datum, maar werd geslagen tussen 1467 en 1474 (Brugge) en 1468 en 1474 (Leuven). Van een beeldenaar met vuurijzer is dus helemaal geen sprake.

Equivalentie van de stoter (groat) en de dubbele stuiver

De muntordonnantie van 13 oktober 1467 van de dubbele stuiver vinden wij terug bij Deschamps de Pas, op p. 108: “*Item est ordonné estre fait ung denier d'argent fin à onze deniers argent le roy et de soixante-dix-sept et demi d'iceux deniers de taille ou marc de Troyes qui aura cours pour quatre gros de Flandre, dont la traite est ...*”.

Vrij vertaald zegt deze instructie dat de dubbele stuiver zal worden gemaakt houdende XI deniers koningszilver, met een snede van 77,5 in het Troois mark, gangbaar in Vlaanderen voor 4 groten. Deze gegevens staan eveneens in het “*Tractatus ...*” (zie bijlage aan de Witte, “*Conférence monétaire internationale ...*”) onder item 13³, met de precisering dat XI deniers koningszilver overeenkomen met X deniers 12,5 greinen (wat eigenlijk zou moeten zijn X deniers 13 greinen)⁴.

Aangezien de beide muntinstructies bekend zijn kunnen wij nagaan of inderdaad beide munten, wat betreft het zuiver zilveragehalte, perfect gelijk waren.

Er moet worden gewezen op het feit dat het “*Tractatus ...*” start met de vermelding dat het Troois mark in Engeland 1,5 sterling zwaarder weegt dan het Troois mark gangbaar in Vlaanderen.

³ Item 13 leest als volgt : “*Denarius argenteus, fabricatus in moneta domini ducis Burgundie, duplex patardus vulgariter appelatus, tenet XI d d'alloy argenti regis et de puro argento X d XII grana cum dimidio et LXXVII pecie cum dimidia faciunt marcam Troye usitatum Flandrie et habet cursum pro quator grossis Flandrie et etiam pro predicto stoter, alias dicto grosso anglicano, seu quantor denariis Anglie, quod idem est*”.

⁴ Ook de Witte bespreekt deze muntinstructie maar er sloop een fout in zijn tekst uit “*Histoire monétaire des comtes de Louvain ...*” wat betreft de snede die hij abusievelijk vastlegt op 72½ per mark (i.p.v. 77,5).

In “*Conférence monétaire internationale ...*” introduceert de Witte enkele fouten in zijn overzichtstabel met de identificatie van de munten, hun snede, gehalte en gangbare waarden. Daarin legt hij het zuiver zilver gehalte van de stoter abusievelijk vast op XI deniers ¼ greinen (i.p.v. XI d ½) en legt hij de snede van de enkele stuiver vast op 84 (i.p.v. 84,5). Dezelfde overzichtstabel staat eveneens afgebeeld in “*Histoire monétaire des comtes de Louvain ...*”.

Concreet betekent dit dat het Troois mark geldig in Engeland een massa heeft van $244,7529 \text{ g} \times (1 + 1,5/160)^5$ zijnde 247,0475 g. Vanaf hier kan de vergelijking starten.

Met een snede van 77,5 weegt een dubbele stuiver 3,1581 g (uitgaande van een Troois mark van 244,7528 g). Het allooï van XI deniers koningszilver betekent 10,5417 deniers zuiver zilver (of X deniers 13 greinen). Het zuiver zilver gehalte is dus 2,7743 g.

Met een snede van 80 weegt de groat van Edward IV 3,0881 g, op basis van het Engelse Troois mark. Het allooï is, dixit het "*Tractatus ...*", X deniers $\frac{1}{2}$ zuiver zilver. Het zuiver zilveragehalte is dus 2,7021 g.

Het verschil met de dubbele stuiver bedraagt dus 0,07 g.

Via een andere (Engelse) bron kom ik tot gelijkaardige cijfers: in "*The maze of medieval mint metrology in Flanders, France and England : determining ...*" stelt J.H. Munro dat volgens de Engelse muntrekeningen er 112,5 groats werden geslagen uit één Tower Pound van 349,914 g. Dit brengt de totale massa van de groat of stoter op 3,1103 g. Met een allooï van 10,5 deniers zuiver zilver (zie het "*Tractatus ...*") wordt het zilveragehalte 2,7216 g. Het verschil met de dubbele stuiver bedraagt dus 0,05 g.

De conclusie is dat de groat van Edward IV of stoter en de dubbele stuiver van Karel de Stoute inderdaad perfect uitwisselbaar waren.

Dat de stoter geen uitsluitend Vlaamse aangelegenheid was, wordt aangetoond in volgende paragrafen.

De Keulse stoter

Eén generatie na de groat werd de naam "stoter" eveneens toegepast op munten van dezelfde waarde van de stad Keulen, de Keulse stoter of "Keulse stoter met drie kronen" genoemd. Deze munten werden geslagen vanaf 1474; zij worden beschreven in *Die Münzen der Städte Köln und Neuss 1474-1794* van A. Noss. Deze munten, die ook "groschen" heetten, met een massa van ong. 3,65 g, werden, volgens de auteur, stoter genoemd naar analogie met hun "Hollandse" (sic) voorganger. Enige andere verklaring geeft de auteur niet. De munt toont aan de voorzijde een schild in een driepas met binnen het schild drie kronen; de keerzijde toont een vierpas met binnenin een kruis bestaande uit drie lijnen met centraal een kleine vierpas. Er is dus geen hoofd in aanzicht of profiel aanwezig op deze munt. De munt is afgebeeld in *Die Münzen ...* onder nummer 1.

De Luikse stoeter

Willem van der Marck sloeg voor het bisdom Luik een dubbele stuiver genaamd "stoeter"⁶ in het jaar 1484; deze munt werd eveneens genoemd "denier Messire Guillaume à perron". Geen enkele auteur i.v.m. de Luikse muntslag heeft aandacht

⁵ Een Troois mark was onderverdeeld in 160 sterlings.

⁶ De Luikse stoeter wordt vermeld in van Gelder : "*Muntnamen in de Nederlanden, 15de – 17de eeuw*".

voor de etymologie van de “stoeter”. Dat de naamgeving direct verband houdt met de stoter staat m.i. buiten kijf. De munt toont op de voorzijde Guillaume de la Marck in profiel; de keerzijde toont het wapenschild van “de la Marck-Virnebourg” op een gebloemd kruis. Deze munt (van 1484) is gedateerd en toont 84 in Romeinse cijfers. In 1484 werd hij geëvalueerd op 2 stuivers. Zijn massa schommelt rond de 2,65 g. Voor verdere detaillering van deze munt verwijzen wij naar *Les Monnaies de la Principauté de Liège, part II. De Jean d’Enghien à Robert de Berghes (1274-1564)*, p. 120 e.v.. Een andere uiterlijke overeenkomst met de Engelse groat is er niet.

De Leicesterstoter of pijjesstoter

Als reactie op de Spaanse opmars in de Nederlanden onder de hertog van Parma, stuurde Elizabeth I van Engeland⁷ in 1585 de graaf van Leicester, als gouverneur en kapitein-generaal, met een leger naar de Republiek der 7 Verenigde Nederlanden. De komst van de graaf was echter geen succes: hij bleek geen goede militaire leider te zijn en verschillende steden gingen voor de opstandelingen verloren.

Hij introduceerde er vanaf augustus 1586, naast een gouden rozenobel, een zilveren Nederlandse reaal. Deze reaal (Leicesterreaal) was een zilveren munt van 50 stuiver overeenkomend met de Filipsdaalder ; de daarbij horende onderverdelingen kwamen eveneens overeen met deze van de Filipsdaalder.

De Leicesterstoter of $\frac{1}{20}$ reaal toont op de voorzijde een borstbeeld⁸ in zijaanzicht met de Unie-spreuk “Concordia Res Parvae Crescunt” (vrij vertaald: eendracht maakt macht). De keerzijde toont een pijlenbundel binnen een versiering; de tekst luidt: “Moneta Belgica”, samen met een aanduiding van de gewestelijke herkomst en de datum. Een andere uiterlijke overeenkomst met de Engelse groat is er niet.

De graaf van Leicester werd in 1587 gedwongen de Nederlanden te verlaten. De munten zelf werden een decennium later nog steeds geslagen.

Wat is dan een etymologisch aanvaardbare verklaring van het woord “stoter”?

Als er geen rechtsreeks verband is tussen stoter (groat) en vuurijzer, waar komt dan het Nederlandse woord stoter vandaan?

Het ligt voor de hand dat de Engelse groat, die vier keer meer waard was dan de Vlaamse groot, in de Lage Landen niet nogmaals “groot” kon worden genoemd, aangezien fonetisch de beide namen gelijk klinken. Mijn vermoeden is dus dat men de groat hier te lande een andere naam dan zijn oorspronkelijke heeft moeten geven om hem goed onderscheidbaar te maken.

Misschien heeft men zich laten inspireren door de stater, die in sé een verzamelnaam was die vele ladingen dekte, zowel bij de antieke als bij de Gallische munten. Echter wat betreft zuiver zilveragehalte is er geen overeenkomst met de groat. Bewijzen,

⁷ Tijdens de woelige periode van de opstand tegen Filips II, zocht Willem van Oranje al in 1573 een buitenlandse partner. Engeland, met als staatshoofd de protestante Elizabeth I, leek voor de hand te liggen. Maar Elisabeth aarzelde om zich in een oorlog met Spanje te storten en de onderhandelaars van de opstand keerden met lege handen terug.

⁸ Het is niet duidelijk wie de gelauwerde man voorstelt; het blijkt dat de man niet Leicester is.

zelfs indirecte indicaties, ontbreken voor deze bewering. Uit historische bronnen blijkt dat het begrip stoter een algemeen verbreid begrip was, gespreid over de complete Lage Landen en niet uitsluitend een Vlaamse aangelegenheid.

Dat het woord stoter geen Engelse oorsprong heeft, mag blijken uit het feit dat het zelfstandig naamwoord “stoter” in het Engels betekent “one who stutters” ofwel “a violent blow” en het werkwoord “to stoter” betekent “to hit hard” en “stotter” betekent “to stumble, to stagger”. Volgens dr. Martin Allen van het Fitzwilliam Museum zou “stoter” slechts een variant zijn van de naam van de munt genaamd stuiver, stuber, styver, stuver, stuyver.

Wij moeten aldus concluderen dat de herkomst van de naamgeving verdwijnt in de nevelen der tijden.

De stoter als rekenmunt

Als rekenmunt is de stoter blijven bestaan tot in de 19de eeuw; men rekende de stoter als $\frac{1}{8}$ van een groter geheel. Zo bestond (in de Noordelijke Nederlanden) de stoter als equivalent van 12,5 cent. In de Zuidelijke Nederlanden is de stoter als rekenmunt veel sneller uit het spraakgebruik verdwenen dan in de Noordelijke Nederlanden. Dit wordt aangetoond onder het onderwerp “De stoter in de volkstaal”.

Op analoge wijze beschouwde men de braspenning⁹ (= $\frac{1}{2}$ stoter, $2\frac{1}{2}$ groot, $1\frac{1}{4}$ stuiver) als $\frac{1}{16}$ ^{de} of $\frac{1}{40}$ ^{ste} van een groter geheel. Evenals de stoter bestond de braspenning als klinkende munt en als rekeneenheid.

De stoter in de volkstaal

In *De Munt in de Volkstaal* van J.E. Ter Gouw gaat de auteur uitgebreid in op volksnamen zoals de “Platbek”, “Zwaantje”, Stooter”, “Rijder” enz. Bij het lezen van deze auteur blijkt dat uitsluitend in de Noordelijke Nederlanden de stoter het Nederlands heeft verrijkt met uitdrukkingen zoals: “hij is zo effen als een stooter” (munt die te lang heeft gecirculeerd); “hij kraait als een haan van een stooter”; “hij stapt zo fier als een haan van een stooter” (hij is hovaardig); “je ziet aan het stuivertje hoe het stotertje gemunt is” (je kunt aan het kind reeds zien hoe het later zal worden). Verder citeert Ter Gouw tal van 17de- en 18de-eeuwse auteurs die de rekeneenheid “stoter” op dat moment nog steeds in de mond nemen, voornamelijk in samenstellingen zoals bijvoorbeeld in “stoterskraam” (kermiskraam met een stoter als eenheidsprijs).

DE MUNTEN EN HUN BESCHRIJVINGEN

De munten worden beschreven in chronologische volgorde, van de meest recente naar de oudste munten. We hebben ons beperkt tot de relevante munten van de Zuidelijke Nederlanden en tot de groats van Edward IV (1461-1470) en Henry VI (1422-1461). Voor afbeeldingen van de Keulse, Luikse en Leicesterstoter wordt verwezen naar de gespecialiseerde literatuur vermeld in de tekst.

---

⁹ Zilveren munt voor het eerst geslagen onder Jan zonder Vrees in Vlaanderen in 1409.

schaal ½

Stoter of ⅛ Gulden van Albrecht en Isabella

Brugge

Vz : Gekroond wapenschild met het Gulden Vlies. De kroon verdeelt het jaartal 16
– 00

ALBERTVS•ET ELISABET•D•G

Kz : Kruis met op uiteinden lelies; tussen de armen van het kruis afwisselend een
kroon met een punt er onder en een staande klauwende leeuw met punt er
onder

Lelie ARCHID•AVST•DVCES•BVRG Z COM•FLAN•

Zilver – Ø 26 mm – 3,16 g

VGH 290-6

Deze stoter werd aangemunt in de ateliers van Antwerpen, Maastricht, Den Bosch,
Brugge en Doornik.

schaal ½

Stoter of 1/20 Filipsdaalder¹⁰

Brugge

Vz : Gekroond wapenschild van Oostenrijk-Bourgondië met het Gulden Vlies
 •PHS•D:G•HISP Z REX•COMES:FLAN•

Kz : Gebloemd kruis met kleine centrale vierpas met punt
 15 lelie 71 •DOMINVS•MIHI•ADIVTOR•

Zilver – Ø 27 mm – 2,91 g
 VGH 215-7

Deze stoter werd aangemunt in de ateliers van Antwerpen, Maastricht, Den Bosch, Gelderland, Brugge, Arras, Bergen, Dordrecht, Doornik, Utrecht en Overijssel.

*schaal 1/2***Dubbele stuiver van Karel de Stoute**

Brugge 1467-1474

Vz : Wapenschild van Bourgondië binnen een parelcirkel
 ✕KAROLVS:DEI:GRA:DVX:BVRG:CO':FLA'

Kz : Gebloemd kruis binnen een parelcirkel, lelie in het centrum
 ✕SIT:NOMEN:DOMINI:BENEDICTVM: vuurijzer

Zilver – Ø 26 mm – 2,89 g
 VGH 23-3

¹⁰ De munt 1/20 Filipsdaalder bestaat in 2 versies; de hier beschreven en afgebeelde versie is de latere versie, geslagen vanaf 1571 en eigenlijk uitgevoerd in biljoen. Deze munt had een theoretische massa van 3,42 g en een zuiver zilveragehalte van 1,426 g. De vroegere versie uit 1565 is, in tegenstelling tot de latere versie, een zilveren munt met een totale massa van 1,72 g en een zuiver zilveragehalte van 1,437 g. In termen van zuiver zilveragehalte waren beide versies gelijkwaardig.

schaal ½

Dubbele stuiver van Karel de Stoute

Leuven 1468-1474

Vz : Wapenschild van Bourgondië binnen een parelcirkel
 ✠KAROLVS:DEI:GRA:DVX:BG:BRAB:Z:LIM:

Kz : Gebloemd kruis binnen een parelcirkel, leeuwje in het centrum
 ✠SIT:NOMEN:DOMINI:BENEDICTVM:AN

Zilver – Ø 27 mm – 3,16 g
 VGH 23-1

schaal ½

Groat of stoter van Henry VI (Annulet Issue 1422-1430)¹¹

Calais

Vz : gekroond aanzien koningshoofd (ringetjes naast het hoofd) met in het randschrift ✠HENRICxDIxGRAXREXXANGLxZ xFRANC

Kz : een lang gevoet kruis gekantonneerd met 3 bollen in elk kwartier – in 2 en 4 een ringetje tussen de drie bolletjes – en in het buitenomschrift ✠POSVI•

¹¹ Deze groat, uit de periode 1422-1430, heeft een beduidend grotere massa (3,66 g) dan de gemiddelde massa van de groat van Edward IV (3,08 g) uit de periode 1465-1470 die het equivalent uitmaakt van de dubbele stuiver van Karel de Stoute, uit het « *Tractatus ...* ».

DEVMxADIVTORE'xMEVM (“ik heb de heer tot mijn helper gesteld”) en in het binnenomschrift VILLAxCALISIEx (“stad Calais”)

Zilver – Ø 26 mm – 3,66 g
J.J. NORTH N° 1427

schaal ½

Groat of stoter van Edward IV (1461-1470) Eerste regeerperiode – Light Coinage¹²

Londen

Vz : gekroond aanzienend koningshoofd met in het randschrift kroon EDWARDxDIxGRAXREXxANGLxZxFRANC

Kz : een lang gevoet kruis gekantonneerd met 3 bollen in elk kwartier en in het buitenomschrift kroon POSVI DEVMxADIVTORExMEVM (“ik heb de heer tot mijn helper gesteld”) en in het binnenomschrift CIVITAS LONDON (“stad Londen”)

Zilver – Ø 26 mm – 3,06 g
J.J. NORTH N° 1570

Foto van www.coinsofbritain.com, van Lloyd Bennett.

BIBLIOGRAFIE

DENGIS, JL., *Les Monnaies de la Principauté de Liège, part II. De Jean d'Enghien à Robert de Berghes (1274-1564)*, Wetteren, 2006.

DESCHAMPS DE PAS, M.L., *Essai sur l'histoire monétaire des Comtes de Flandre de la maison de Bourgogne et description de leurs monnaies d'or et d'argent*, Parijs, 1863.

¹² Edward IV heeft geregeerd van 1461 tot 1470 en van 1471 tot 1483. Tussen oktober 1470 en april 1471 was Henry VI opnieuw aan de macht. Tijdens deze eerste regeerperiode van 1461 tot 1470 maakt J.J. North nog onderscheid tussen 1461 en 1465, genaamd “Heavy coinage” en 1465 en 1470, genaamd “Light coinage”.

DE WITTE, A., *Conférence monétaire internationale tenue à Bruges en 1469*, Drukkerij Goemaere, Brussel, 1893.

DE WITTE, A., *Relations monétaires entre la Flandre et l'Angleterre*, in *Revue de Droit international et de Législation comparée*, Livraison I, 1894.

DE WITTE, A., *Histoire monétaire des comtes de Louvain, ducs de Brabant et marquis du Saint Empire Romain*, deel 2, Antwerpen, 1896.

GROLLE, J.J., *Numismatische Linguïstiek – de oorsprong van muntnamen en hun gebruik in de Nederlandse taal* (Overdruk uit de Florijn, personeelsblad van de Nederlandsche Bank NV september 1983-oktober 1984).

GROLLE, J.J., *De Muntslag van de Graven van Holland tot de Bourgondische unificatie in 1434*, Deel II, Amsterdam, 2000.

KILIAAN, C., *Etymologicum Teutonicae Lingae : sive Dictionarium Teutonico Latino*, Antwerpen, 1599, heruitgegeven te Duffel door het Gemeentebestuur Duffel, 1999.

MAYHEW, N.J., Editor, *Coinage in the Low Countries (880-1500)*, The third Oxford Symposium on Coinage and Monetary History, BAR series 54, 1979.

MUNRO, J.H., *The Maze of Medieval Mint Metrology in Flanders, France and England: Determining the Weight of the Marc de Troyes and the Tower Pound from the Economics of counterfeiting, 1388-1469*, Working Paper Number UT-ECIPA-MUNRO5-98-01, Toronto, 1998.

NIJSSEN, & VAN LAERE, R. & R., *Klinkende Munt – Muntvaluaties en muntordonnanties in Sint Truiden 1437-1552*, Hasselt, 2003.

NORTH, J.J., *English hammered coinage*, Volume 2, Londen, 1960.

NOSS, A., *Die Münzen der Städte Köln und Neuss 1474-1794*, Köln, 1926.

SPUFFORD, P., *Burgundian double patards in late medieval England*, in *The British Numismatic Journal*, Vol. XXXIII, 1964.

TER GOUW, J.E., *De Munt in de volkstaal*, JMP, 1905.

VAN DER MEULEN & KNUTTEL & VAN LESSEN, R. & J.A.N. & J.H., *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, (WNT), Deel XV, Den Haag, Leiden, 1993.

VAN GELDER & HOC, E.H. & M., *Les Monnaies des Pays-Bas Bourguignons et Espagnols 1434-1713*, Amsterdam, 1960.

VAN GELDER, E., *Nederlandse Munttarieven 1474-1499*, JMP 82, 1995.

VAN GELDER, E., *Muntnamen in de Nederlanden, 15de – 17de eeuw*, JMP 78, 1991.

VERWIJS & VERDAM, E. & J., *Middelnederlandsch Woordenboek*, Den Haag, 1912.

Algemeen Rijksarchief (ARA), Rekenkamer, Register 1158, folio 94.

Algemeen rijksarchief (ARA), Rekenkamer, Administratieve dossiers, karton 64 (I).